
EL BORN
CENTRE CULTURAL

EL BORN CC

**Ajuntament
de Barcelona**

Born: cultura, història i ciutat

És una gran satisfacció presentar a la ciutat el nou Born Centre Cultural. Un nou espai de la ciutat que neix després de més de deu anys de treballs que arriben a la seva fi. Veníem d'un intens debat ciutadà sobre els seus usos culturals, una recordada activitat cívica i cultural durant els anys setanta i vuitanta del darrer segle, i anys i anys de mercat i de comerç, edificat sobre les runes d'un barri central de la Barcelona moderna destruït a causa del setge de les tropes borbòniques sobre la ciutat de 1714.

Entre set i vuit generacions de barcelonins i barcelonines han conegut la història d'aquest espai, i ara nosaltres tenim el privilegi de viure la seva obertura com a centre cultural. El nou Born és el resultat de l'ambició de Barcelona per posar en valor la seva cultura i creativitat des del dinàmic barri de la Ribera, per recuperar el nostre patrimoni arquitectònic i arqueològic, i per exercir amb plenitud la capitalitat cultural de la ciutat. Una empresa col·lectiva de la qual tots ens hem de sentir molt orgullosos.

Avui, més que mai, pren tot el sentit la coneguda expressió «Roda el món i torna al Born». Som una nació amb gran estima per la nostra cultura, però alhora amb vocació de participar activament en els grans moviments artístics i culturals internacionals d'abast global que marquen el nostre temps. Barcelona és, com ara fa tres-cents anys, un centre neuràlgic i vibrant del sud d'Europa, tal com ara tenim l'oportunitat de descobrir a través del magnífic jaciment arqueològic del Born.

Precisament això és el que representa aquest nou centre cultural: un espai per debatre, conèixer i aprendre les claus que configuren el món actual a partir d'una programació igualment vibrant, oberta i plural.

Us convido a passejar i a redescobrir el Born per vosaltres mateixos, una part molt important de la nostra història, i de la cultura i la creativitat del nostre país.

Xavier Trias

Alcalde de Barcelona

Tornem al Born

Amb el Born Centre Cultural obre un dels equipaments culturals més importants de la ciutat. Si mirem enrere, en la discussió que ocupà gran espai mediàtic i polític sobre si calia preservar les restes arqueològiques o arrancar-les, sobre si les pedres podrien conviure amb els llibres –o els llibres amb les pedres– hi havia un rerefons soterrat –intangible, emocional, sentimental– que no era altre que el de si la ciutat tenia dret o no a recuperar la seva memòria.

Ultra la recuperació de la magnífica estructura de l'antic mercat i dels espais a cota de carrer que configuren els escenaris principals de l'activitat cultural quotidiana d'aquest nou espai, allò que dóna singularitat al recinte, allò que fa que quan hi entrem l'emoció ens torbi, és, sens dubte, l'enorme força i potència que aquí adquireix el relat dels fets de 1714. A la rehabilitació patrimonial –ben evident als ulls de tothom–, cal afegir-hi la gran excavació arqueològica urbana –uns 8.000 metres quadrats– i la feina de recerca –precisa, meticulosa, exhaustiva– que ens ha permès conèixer a fons la societat barcelonina i catalana dels anys que cavalquen entre els segles XVII i XVIII.

Quan la història surt dels llibres o de les referències més o menys vagues i genèriques del que va passar en un període determinat i passa a formar part del nostre paisatge de cada dia passem de «saber-la» a «sentir-la».

Quan hem tingut l'oportunitat de passejar-nos pels carrers, d'entrar a les cases i als hostals, als tallers i a les botigues, de saber qui vivia, treballava, somiava, estimava, patia o lluitava entre les parets de les restes de les cinquanta-cinc cases documentades del jaciment, mai no podrem mirar-nos igual la història d'aquells llargs quinze mesos de setge que canviaren la història de Catalunya i el destí de Barcelona.

El renovat antic Mercat del Born –obra de Fontserè i Rovira i Trias– i la remodelació dels carrers que l'envolten configuren un entorn que ens permet una lectura del barri de la Ribera i de la transició de la ciutat densa, atapeïda i de carrers estrets cap als horitzons amples i verds del parc de la Ciutadella. Una

Ciutadella que, com qui vol purgar els pecats del seu passat, ofereix a la ciutat un pulmó per acompanyar el cor de la ciutat d'avui que batega d'activitat al Born Centre Cultural.

Perquè això és també el Born Centre Cultural: un espai que es mou al ritme de la ciutat. Un espai obert a l'activitat cultural més contemporània. El Born Centre Cultural ha de ser interessant pel que hi va passar fa tres-cents anys, és clar que sí, però sobretot ha de ser interessant pel que hi passa avui: ha de ser el reflex d'una ciutat i d'un país obert, cosmopolita, fidel als seus orígens i amb la voluntat i l'ambició de participar amb veu pròpia en els grans debats dels nostres temps.

Jaume Ciurana

Tinent d'alcalde de Cultura, Coneixement, Creativitat i Innovació

8

**EL BORN: UN PUNT DE TROBADA
DE LA HISTÒRIA I LA CULTURA CATALANES**

Quim Torra

14

BARCELONA 1700

Albert Garcia Espuche

24

**DONEC PERFICIAM. EL SETGE DE
BARCELONA I L'EPOPEIA DELS CATALANS**

Francesc Xavier Hernández Cardona

36

EL JACIMENT DEL BORN

Toni Fernández Espinosa

48

**EL NOU BORN:
EL MERCAT I EL BARRI**

Manel Guàrdia, José Luis Oyón

58

**L'ARQUITECTURA
DEL MERCAT DEL BORN**

Enric Sòria i Badia

EL BORN: UN PUNT DE TROBADA DE LA HISTÒRIA I LA CULTURA CATALANES

Quim Torra
director del Born
Centre Cultural

Amb aquesta «ciutat dins d'un mercat», que permet una aproximació màgica, gairebé tel·lúrica a l'ànima d'un poble, s'obre la porta a un món d'emoció, èpica i creació. Un espai de memòria viva.

«Un món sencer es va enfonsar a Barcelona l'11 de setembre del 1714», fa dir Vicenç Villatoro a un dels seus personatges de la novel·la *La dona a la finestra*, que porta el subtítol d'*El Born, 10 de setembre de 1714*.

Molt poques vegades es té l'oportunitat de poder reconstruir i repensar mons enfonsats. Gràcies als esforços de molts, el Born Centre Cultural ens permet obrir la porta a un món d'emoció, èpica i creació. L'èpica de trepitjar els carrers per on el general Villarroel comandà el darrer contraatac l'11 de setembre de 1714, avançant amb la cavalleria per fer front a les tropes borbòniques abans de caure ferit; l'emoció de descobrir un barri i una ciutat plena de llum, de vida, de jocs, de comerç, una ciutat i un barri dinàmic i obert, on els cònsuls d'Holanda tenien la casa, molt a prop d'on un corder acabava les violes que exportava arreu d'Europa.

Tot aquest món va enfonsar-se amb la repressió borbònica que va seguir a la desfeta catalana. Les llibertats, les institucions pròpies, la llengua. I també les cases. Gairebé un 20% de la ciutat de Barcelona, que era una població com ara Mataró o Girona, va ser enderrocat. Entre les restes de la ciutat que quedaven dempeus i la ciutatella, l'enorme fortalesa que es va alçar exclusivament per vigilar i sotmetre la ciutat, va quedar un espai buit, una esplanada, just allà on després es localitzaria el jaciment.

Gairebé un segle i mig després, l'Ajuntament de Barcelona organitzava un concurs municipal per urbanitzar l'Eixample. I uns anys més tard, entre el 1874 i el 1876, un dels premiats en aquell concurs amb un dels accèssits, Josep

Fontserè, intervindria en la construcció del que seria el mercat del Born. El seu especial disseny va permetre que, al subsòl, sobrevisquessin les runes. La seva *redescoberta* amb motiu de la idea inicial de construir-hi una biblioteca i tot el que ha passat des d'aleshores ja són fets coneguts.

Què vol oferir el Born Centre Cultural?

En primer lloc, una exposició permanent i un jaciment. Gràcies als milers de peces retrobades, maquetes i vídeos, el visitant s'adonà, en paraules d'Albert Garcia Espuche, que s'acaba «el tòpic de la decadència catalana dels segles XVI i XVII, fins ara qualificats d'obscurs». Es mostra l'altíssima qualitat de vida quotidiana de la societat barcelonina de 1700, dels seus interiors domèstics, la indumentària, l'artesanía, el joc, la dansa i la música, la llengua. La recerca duta a terme en aquests darrers anys en arxius i protocols notariais permet una aproximació intensa i trasbalsadora a un temps i a un espai. Ara, el Born és una oportunitat única per entrar per la porta del darrere de la història i reconstruir un món a través de les seves històries privades.

En segon lloc, el nou Born permet emmarcar els fets de 1714 amb tota la seva força i significació decisiva. El dia de Sant Jaume de 1713 l'exèrcit borbònic, comandat pel duc de Pòpuli, arribava a les portes de Barcelona. Hores abans s'havia hissat la bandera de Santa Eulàlia a la Casa de la Ciutat, símbol inequívoc de la crida a la lluita. Aquell 25 de juliol voluntaris catalans a cavall

↑
Vista panoràmica de l'interior del Born CC

↑
Vista del jaciment del Born CC

investien l'avantguarda de l'exèrcit de Felip V, mentre l'artilleria de Barcelona en bombardejava el cos principal. Les tropes es van retirar al Pla de l'Hospitalet de Llobregat, mentre un estol de sis galeres i trenta naus menors tancava el cercle a la ciutat assetjada. Barcelona, «capital i mare» de la pàtria –com deien molts dels fulls volants d'aleshores–, es disposava a resistir un setge que causaria l'admiraació de mitja Europa i que acabaria més d'un any després en l'heroica jornada de l'11 de setembre de 1714.

Com és sabut, el resultat final de la guerra va ser l'esfondrament del vell món dels catalans, pacientment i llargament modulad. Però avui, gairebé 300 anys després, l'esperit de 1714 torna amb una força absorbent i arrossegadora. I hem de mirar d'entendre'l i saber-lo interpretar. Per això, primer ens cal recordar, perquè la història ens interpel·la i ens ajuda a continuar avançant. Ens permet entendre que una persona (com el general Villarroel) pot lligar la seva sort a la del seu país fins a les últimes conseqüències; o que la fidelitat a la terra (com la del conseller en cap Casanova) pot superar les pròpies conviccions; i que una gent (com els habitants de Barcelona) és capaç d'alçar-se en defensa d'una ciutat viva i impetuosa, de les seves llibertats i institucions.

Justament, l'exposició sobre el setge de Barcelona vol posar en relleu el component vital i humà de la lluita d'un poble que se sentia i es volia lliure, i convertir aquest exercici de memòria històrica en un procés creatiu i transformador, interpel·lador.

En tercer lloc, el Born Centre Cultural ha d'esdevenir un dels espais culturals de referència a Catalunya i arreu dels Països Catalans. Un punt de trobada entre els agents dels diferents àmbits de la cultura –la literatura, la cançó, la història, la llengua, la comunicació, el debat nacional, etc.–, sobretot per a aquells en els quals la llengua i la història catalanes tenen un paper fonamental. Barcelona, la capital del país, ha de desenvolupar el seu lideratge també des d'aquest nou equipament, aprofitant la seva ubicació en un espai de gran potencial turístic, i la connexió amb un barri que ha estat protagonista dels episodis històrics més emblemàtics de la defensa de la identitat nacional i de la tradició com a punt de màxima expressió del cosmopolitisme de Barcelona.

Aquest és el Born que volem: un equipament que ajudi a construir l'imaginari col·lectiu d'una cultura catalana potent, moderna, oberta, universal i fidel a la identitat nacional.

Roda el món i torna al Born

El pintor i escenògraf Oleguer Junyent (1876-1956), un dels artistes barcelonins més populars d'abans de la guerra de 1936, va iniciar el 13 de març de 1908 al barri del Born un viatge mític per tot el globus terraquí. D'aquell viatge d'onze mesos queden com a testimoni un dietari i centenars de fotografies i dibuixos. Molts d'ells van ser exposats al Faienç Català, amb presentació de Miquel Utrillo, al cap d'un mes d'haver tornat, i l'any següent, el 1910, junt amb les notes del

viatge, van formar part del llibre *Roda el món i torna al Born*, títol que acabaria donant lloc a una frase molt popular.

El Born Centre Cultural vol ser fidel a l'esperit viatger, il·lustrat i cosmopolita de Junyent. Un espai públic excepcional; un lloc de memòria viva, un equipament històric i patrimonial sense precedents, arrelat en els fonaments del passat, per plantejar-nos la complexitat del present i els somnis del futur.

Un dels espais està dedicat a programar una ambiciós portfolio d'activitats culturals: concerts, dansa, teatre de petit format, conferències, seminaris... sempre prioritzant el caràcter innovador i experimentador al qual incita la singularitat del Born Centre Cultural. Ressuscitem velles i llegendàries institucions com l'Acadèmia dels Desconfiats, o fascinants reductes de la Barcelona irreverent i festiva com la Societat del Born. Posem tot l'esforç a fer que el Born sigui també una petita ciutat per als infants, on tinguin un primer contacte viu, divertit i emocionant amb la història del nostre país.

En definitiva, el Born Centre Cultural és un pas més en la recuperació de la memòria dels catalans, en el coratjós, llarg i tenaç viatge que el nostre país porta fent des de fa generacions per trobar-se a si mateix.

Obrim les portes a tots. Benvinguts a casa vostra.

↔
**Detall del jaciment
del Born CC**

Albert Garcia Espuche
historiador

BARCELONA

1700

←
«Embarco del Rey Nuestro Señor en el muelle de Barcelona, abril 1702.»
Gravat de Filippo Pallota

Al final del segle XVI, Catalunya havia consolidat una decisiva transformació econòmica i territorial. Des d'aleshores, el país va avançar sòlidament amb dues cames: d'una banda, un sistema de ciutats, moltes d'elles properes a Barcelona, on es feien els primers passos dels processos productius, amb especialitzacions a cada una de les poblacions (el vidre, el tèxtil, el cuir, el ferro...); i, de l'altra, una capital, amb vocació de direcció i de serveis, on s'acabaven molts dels productes treballats arreu de Catalunya, i que comunicava eficaçment el país amb la resta del món.

Malgrat l'entrebanc de la Guerra de Secessió (1640-1652), el segle XVII va veure un augment de l'eficàcia d'aquesta economia catalana. El resultat més destacat i positiu va ser la millora de la qualitat de vida del conjunt de la població: cada vegada més persones podien accedir a més productes. Superat totalment l'episodi de la guerra, l'últim quart del segle va ser especialment profitós. Barcelona va consolidar el seu paper en el territori català i el va connectar millor amb l'exterior. A la capital arribava bona part de les matèries primeres i dels productes que després es distribuïen arreu de Catalunya, i des d'allà s'exportava bona part d'allò que el país produïa.

En tot aquest període, a la Ciutat Comtal va ser molt notable l'ascens social de nombrosos membres dels oficis més rellevants, com ara els adroguers, els blanquers o els paraires. Primer van esdevenir mercaders destacats, després ciutadans honorats i, més tard, integrants dels nivells més alts de la petita noblesa. Aquest procés d'ascens es produï, molt sovint, en una o dues generacions. Així, molts dels personatges destacats de la Barcelona de cap a 1700 eren mercaders ennoblits, fills o néts de persones que havien exercit algun ofici. I aquesta situació es repetia al govern municipal, on, d'una manera més clara que en moltes altres poblacions europees, els membres del món dels oficis tenien un pes apreciable.

Barcelona era una ciutat pròspera, lluny de les dimensions i capacitats de les grans capitals, com ara París, Londres o Nàpols, però capaç de competir en el segon esgraó de la jerarquia urbana europea. Era diversa, molt dinàmica econòmicament i ben connectada amb el món. Constituïa una societat plena d'estrangers, de catalans de fora de Barcelona i de passavolants, força ben alimentada i apassionada pels dolços, marcada fortament per la religiositat però abocada a la festa, la dansa, la música, el teatre i el joc, i amb pinzellades d'una

←
**Reconstrucció
del Portal de Mar**

→
**Plats de ceràmica
d'importació (Albisola
i Montelupo, Itàlia)**

sofisticació visible, per exemple, en uns vestits en què triomfaven els colors i els ornaments o en uns jardins que lluien una gran diversitat de flors. Des de l'any 1691, aquesta ciutat pròspera va patir directament l'horror de la guerra, i si va tenir forces per resistir el setge llarg i terrible de 1713-1714, i capacitat per refer-se'n prou de pressa, va ser gràcies als fonaments, ben sòlids, en què el país es recolzava des del final del segle XVI. Per descomptat, aquella societat no necessitava, per continuar avançant, que una suposada racionalització exterior vingués a obrir-li els ulls i a marcar-li, per la força de les armes, la direcció d'un futur millor.

Una ciutat dinàmica i pròspera

En arribar a Barcelona, per mar o per terra, la ciutat es percebia com un gran objecte, el més gran creat per la mà de l'home a Catalunya i ben diferenciat del seu entorn. Aquest objecte imponent presentava una gran pell, que era muralla i frontera alhora, amb una entrada monumental a la banda de mar. Disposava d'una gran proporció de superfícies no edificades, en forma de grans horts, jardins i eixides, i s'hi apreciava un contrast clar entre els edificis civils o religiosos destacats i el teixit

construït anònim, format per 5.500 cases, la gran majoria de planta baixa i dos pisos. A més d'una construcció notable, Barcelona era així mateix una gran casa, una llar que acollia, protegia i atorgava privilegis als seus ocupants: dins d'ella s'era ciutadà.

Aquella ciutat era econòmicament molt activa i ben connectada a través dels circuits comercials: no tan sols amb Catalunya sinó també amb el centre de la península Ibèrica, amb la Mediterrània, amb el nord d'Europa i, a través de Cadis, Sevilla i Lisboa, amb Amèrica i bona part de la resta del món. Les innovacions de tota mena hi arribaven fàcilment i s'hi importaven productes que venien de tot arreu. Alhora, des de Barcelona s'exportava una gran quantitat d'articles fets a Catalunya i, sovint, acabats a la capital. En aquest context, el transport era determinant i, sobretot, l'activitat portuària i marinera, amb una potent flota de cabotatge que comptava amb la contribució essencial de les poblacions properes de la costa catalana.

La Barcelona de cap a 1700 era el centre director, comercial i de distribució de l'economia catalana, cúspide d'un sistema de ciutats que travava de forma eficaç el país. Hi havien crescut, des de feia més d'un segle, les activitats comercials i les vinculades als últims processos de

la producció, mentre que hi havien disminuït aquelles lligades als primers passos productius, que, en canvi, s'havien desenvolupat fortament a les ciutats properes a Barcelona. La relació entre les poblacions catalanes era permanent i molt intensa. Així, bona part dels habitants de Barcelona tenien un peu a la Ciutat Comtal i un altre a la seva població d'origen. Els traginers de tot el país eren els encarregats de portar a terme les relacions comercials arreu del territori català: el seu gran increment, durant el segle XVII, en diverses poblacions catalanes, va resultar clau.

Dins de l'espai urbà, els oficis i les activitats es repartien de forma ordenada, facilitant així els processos de producció i, alhora, proporcionant caràcter a les diferents àrees de la ciutat. Aquesta s'articulava entorn d'un centre passiu i ric, on hi havia els poders civil i religiós i persones de nivell social alt que no vivien del seu treball; un centre actiu, comercial i productiu, que en general era també ric; i una perifèria hortícola, lúdica i levítica en general pobra.

La Barcelona del període estava regida pel Consell de Cent i per sis consellers, que constituïen l'orgue executiu. El conseller en cap, el conseller segon i el conseller tercer es triaven a l'atzar entre els cavallers, ciutadans honrats, doctors en Dret i doctors en Medicina; el conseller quart,

entre els mercaders; el conseller cinquè, entre els «artistes» (cirurgians-barbers, notaris, apotecaris, adroguers, candellers de cera); i el conseller sisè entre els menestrals (argenters, sastres, sabaters, fusters, etc.). Tot i el predomini polític de l'oligarquia, de la forma de govern de la ciutat, prou oberta a les classes mitjanes, se'n derivava una cohesió social notable, en la qual col·laboraven les considerables possibilitats d'ascens social, la contenció en l'exhibició de la riquesa i uns certs graus de barreja econòmica i social a l'espai urbà.

Els interiors de les cases

La qualitat dels interiors de les cases barcelonines va augmentar durant tot el segle XVII, gràcies a la millora de les condicions de vida del gruix de la població, en especial de la que constituïa el món dels oficis. Al llarg del segle, l'increment de la diversitat i el nombre d'objectes a les llars va ser notable, des dels llibres fins a les joies, i va augmentar, molt significativament, la presència dels que no eren imprescindibles, com ara els quadres o els miralls, o que eren cars o sofisticats.

En tot cas, els objectes més comuns que es podien trobar a les cases de Barcelona eren d'una qualitat